

КОНЦЕПЦІЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СПРАВИ І. МАЛИНОВСЬКОГО

THE CONCEPT OF THE PENITENTIARY CASE OF I. MALINOWSKI

Матвійчук М.А., викладачка
кафедри кримінально-правових дисциплін, аспірантка
Національний університет «Острозька академія»

У статті розглянуто наукові праці академіка І. Малиновського з кримінального, судового та кримінально-виконавчого права радянської держави 20-х рр. ХХ ст. і виокремлено й цілісно представлено зацікавленому читачеві концепцію пенітенціарної справи вченого, відмінну від тодішньої державної своєю науковістю, поєднаною з особистим досвідом ув'язнення в різного типу радянських місцях ув'язнення, та гуманним змістом. До складників цієї політики академік, спираючись на історію та зарубіжний досвід, включав положення пенітенціарного закону, які мали б ставити за мету оборону держави від злочинності та були спрямовані на виправлення злочинців і пристосування їх до умов суспільного життя; про види місця ув'язнення, які мали б залежати від тяжкості вчиненого особою злочину та суспільної небезпеки самого злочинця, а також щодо роздільного ув'язнення підслідних осіб і засуджених, чоловіків і жінок, дорослих і неповнолітніх тощо, системи місць ув'язнення, зокрема, проти оборнської системи в частині спільного ув'язнення та мовчання, але за спільну працю та проживання кожного із в'язнів у своїй камері, проти пенсільванської системи одиночного ув'язнення, але за англо-ірландську прогресивну (поступову) систему, яка передбачає переведення ув'язнених на підставі їхньої належної поведінки і праці з в'язниці більш суворого режиму на менш суворий аж до дострокового звільнення з ув'язнення. До характеристик цієї політики вчений також відносив примусову працю та культпросвітню роботу в місцях ув'язнення як головні чинники виправлення злочинців та пристосування їх до трудового життя. Обов'язковим елементом пенітенціарної політики І. Малиновський також вважав матеріальне забезпечення в'язнів, не розкішне, але таке, яке б задовольняло елементарні людські потреби в'язнів щодо приміщень, тюрмної архітектури, харчів та речового постачання, охорони здоров'я та медичного забезпечення, щоб в'язень виходив на волю здоровим, готовим до трудового співжиття. Також складником пенітенціарної політики, на думку вченого, була дисципліна в місцях ув'язнення – дисципліна розумно врегульована, свідомо дотримувана, така, яка б мала виправне значення для в'язнів. Наостанок характеристиками пенітенціарної політики він вважав управління місцями ув'язнення, централізоване в межах держави, але з елементами самодіяльності та колективності в управлінні кожним окремим місцем ув'язнення, а також патронат як громадський заклад, покликаний допомагати в'язням, що звільнилися на волю та потребують допомоги в грошах, житлі, влаштуванні на роботу тощо.

Ключові слова: пенітенціарна політика, закон, місця ув'язнення, системи ув'язнення, примусова праця, культурно-просвітницька робота.

In an article of the scientific works of academician I. Malynovskyi on criminal, judicial and criminal-executive law of the Soviet state in the 1920s the concept of a penitentiary scientist different from the then state one in its scientific nature, combined with personal experience of imprisonment in various types of Soviet places of imprisonment, and humane content is singled out and presented to the interested reader. The academician included in this policy, based on history and foreign experience, the provisions of the penitentiary law, which should aim to protect the state from crime and were aimed at correcting criminals and adapting them to the conditions of public life, the types of places of imprisonment should depend on the gravity of the crime committed and the public danger of the offender himself, as well as on the separate imprisonment of defendants and convicts, men and women, adults and minors, etc., the system of places of detention, in particular against the Auburn system, imprisonment and silence, but for the joint work and residence of prisoners each in his/her cell against the Pennsylvania system of solitary imprisonment, but for the Anglo-Irish progressive (gradual) system, which provides for the transfer of prisoners based on their proper behavior and works from a stricter prison to a less severe one, up to early release from prison. Among the components of this policy, the scientist also included forced labor and cultural and educational work in places of imprisonment as the main factors in correcting criminals and adapting them to working life. He also considered it a mandatory element of penitentiary policy to provide prisoners with material support, not luxurious, but one that would meet the basic human needs of prisoners in terms of premises, prison architecture, food and supplies, health care, and medical care, the prisoner was released healthy ready for cohabitation. The scientist also considered the discipline of places of detention to be an obligatory element of the penitentiary policy – a reasonably regulated, consciously observed discipline that would have a corrective value for prisoners. Finally, he considered such components of penitentiary policy to be the management of places of imprisonment, centralized within the state, but with elements of initiative and collectivity in the management of each place of detention, as well as patronage as a public institution designed to assist released prisoners and need of the help with money, housing, employment, etc.

Key words: penitentiary policy, law, places of imprisonment, systems of imprisonment, forced labor, cultural and educational work.

Постановка проблеми. Практично впродовж усієї своєї наукової діяльності І. Малиновський досліджував головним чином історію руського права, яким він вважав право народів східних слов'ян, що походили від Київської Русі. При цьому вчений досліджував історію не всіх галузей права, а лише окремих, здебільшого права державного, кримінального, судового, менше – права цивільного тощо. Історію ж окремих галузей права, зокрема права кримінально-виконавчого, він досліджував ніби паралельно, оскільки від свого зародження тривалий час це право розвивалося в органічній єдності з правом кримінальним і судовим. Проте у зв'язку зі своїм ув'язненням у 1920 р., під час ув'язнення та після його відбуття у 1924 р., предметом дослідження І. Малиновського стала не стільки історія, скільки чинне радянське кримінально-виконавче право та перспективи його розвитку в широкому їх значенні, а саме не лише кримінально-виконавче (за тодішньою термінологією – поправно-трудове право), а й організація пенітенціарної системи в цілому, включаючи матеріальні умови життя ув'язнених: примі-

щення, тюрмна архітектура, харч та речове постачання тощо. Свої погляди на цей предмет вчений виклав у декількох наукових розділах своєї капітальної праці, опублікованої в 1928 р. під назвою «Радянські поправчо-трудові установи порівнюючи з буржуазними тюрмами».

Стан наукової розробки питання. Питання про науковий доробок І. Малиновського в цілому та щодо концепції кримінально-виконавчої справи як такої в літературі майже не досліджувалося. В цьому плані можна навести лише кілька журнальних наукових статей, тез виступів на наукових конференціях і «круглих столах», як, наприклад, тези Т.І. Бондарчук про пенітенціарну концепцію академіка, виступ на «круглому столі» В.А. Квашук та О.В. Сокальської, що стосувався пенітенціарних ідей вченого, вистражданих на власному досвіді, журнальну статтю І.В. Мулики про соціологічний аспект концепції пенітенціарної системи дослідника.

Метою цієї статті є виокремлення з вчення І. Малиновського про чинне в 20-х рр. в Україні та на теренах

тодішнього СРСР кримінально-виконавче право в широкому його значенні та практику його реалізації того аспекту, який складає по суті цілісну концепцію вченого про кримінально-виконавчу справу, що значною мірою не втратила своєї актуальності й сьогодні.

Виклад основного матеріалу. З огляду на комплекс наукових напрацювань І. Малиновського щодо пенітенціарія як державно-правового явища можна констатувати, що вчений відносив до нього, посилаючись при цьому на історичний досвід і зарубіжну практику, державну кримінально-виконавчу політику, включаючи пенітенціарну політику, пенітенціарне право, місця ув'язнення, систему ув'язнення, примусову працю та культурно-просвітню роботу в місцях ув'язнення, матеріальні умови в'язничого життя, дисципліну в місцях ув'язнення, управління місцями ув'язнення і патронат в їх взаємобумовленості та взаємозв'язку. При цьому академік за час своєї роботи у Всеукраїнській академії наук, як справедливо вже зазначалося в літературі [1, с. 194–198; 2, с. 129–134; 3, с. 108–116], напрацював власну пенітенціарну концепцію, дещо відмінну від державної, хоча багато в чому ним сприйнятої, про що йшлося вище.

Так от, що стосується кримінальної державної політики та її втілення у законодавство, то вчений, перш за все, не погоджувався з положеннями, безпосередньо пов'язаними з кримінально-виконавчою політикою в частині, яка стосувалась відмови законодавця в «Основних засадах кримінального законодавства СРСР» 1924 р. від поняття кримінальних «кар» у боротьбі зі злочинністю, та заміною їх поняттям «засоби соціального захисту судово-поправного характеру», яке згідно з Основами закріпили й у кримінальних та поправно-трудових кодексах союзних республік. Основні засади на чільне місце поставили «оголошення ворогом трудящих з позбавленням громадянства СРСР і вигнання з СРСР назавсіді», а основні заходи соціального захисту розділили на три категорії: заходи судово-поправного характеру (що відповідають карам, передбаченим у Кримінальному кодексі, і застосовуються до дорослих, здорових злочинців), заходи медичного характеру (що застосовуються до хворих) і заходи медико-педагогічного порядку (що застосовуються до недолітків і почасті недорослих). Таку відмову він м'яко називав «передчасною» [4, с. 66–67; 5, с. 20], й ось чому.

Боротьба зі злочинністю провадиться, за словами І. Малиновського, щоб захистити трудове суспільство, а через це способи боротьби названі засобами соціального захисту. Але цей вираз надто загальний. Трудове суспільство, як і будь-яке суспільство, потребує захисту від злочинів; потребує захисту й від усяких інших небезпек, що йому загрожують; потребує не тільки усунути небезпеки, що загрожують його існуванню, але і створити умови, що сприяють його існуванню та розвитку. І все те, що для цього, тобто для суспільства, робиться, можна називати засобами соціального захисту в широкому розумінні слова. Отже, засобами соціального захисту можна назвати держплан і держбюджет; сільськогосподарський кредит та сільськогосподарські меліоративні роботи; поліпшення якості продукції й режим ошадності; електрифікацію та радіофікацію; націоналізацію великої промисловості, транспорту й банків та монополізацію зовнішньої торгівлі; тепловози й трактори; машинову індустрію й НОП; радгоспи й кооперацію; фабзавкоми й місцевки; фабзавучі та робфаки; ліквідацію неписьменності й пролетаризацію вузів; фізкультуру й поїздосвіту; комсомольство й піонерство; провідну роль робітничого пролетаріату та зв'язок міста з селом; санітарну освіту та курортну допомогу робітникам і селянам; селбудинки та робклуби тощо [6, с. 97].

До засобів соціального захисту належать і засоби боротьби зі злочинністю, бо злочини загрожують не тільки подальшому розвитку, а й самому існуванню суспільства. Найдавнішим видом цих засобів соціального захисту

є карання злочинців. Змінювалася мета кари. Але неодмінно залишалася її суть: кара – це репресія щодо злочинця, це заподіяння йому втрат, страждань, втручання насильно у сферу його прав як віддяка за його провини, що виявилася в заподіянні злочину. Минуле людності виробило і в теорії, і на практиці три категорії засобів боротьби зі злочинністю, засобів соціального захисту від злочинності: 1) кари; 2) заходи соціального захисту у вузькому розумінні цього слова – засоби соціального захисту від небезпечного стану; 3) соціальні реформи. Припускаючи перші дві категорії цих заходів (крім основної – радянського будівництва), Кримінальний кодекс не роз'яснює, в чому полягає різниця між ними. При аналізі ж з'ясується, що різниця полягає в основі їх застосування. Основою застосування кари є провини злочинця, кара – це репресія, відплата за провини; основою застосування інших засобів соціального захисту служить небезпечний стан злочинця, а їхня суть – піклування про злочинця, створення таких умов його життя, за яких він не зміг би шкودити суспільству. Але якщо злочин – наслідок соціальних, зрештою економічних умов, то чи можна говорити про провини злочинця? Й якщо суспільство потребує захисту, оборони, то чи можна казати про кару, тобто відплату, репресію за провини? Про моральну провини не може йти мови: немає моральної провини, бо немає вільної злої волі. Але факт злочину залишається фактом. Саме цей злочинець вчинив такий злочин і вчинив його не випадково, а зумисно або через необережність. В цьому його провини не моральна, а формальна. Й якщо при цьому злочинець через свої індивідуальні якості належить до соціально-небезпечних елементів, якщо він здатний і надалі скоювати злочини, то його провини подвоюється і з формальної перетворюється на матеріальну. Проти злочинця вживають репресивні засоби за його провини формальну чи матеріальну. Такі засоби й називаються карою. Їхня суть – відплата, репресія за провини. Але їхня мета – не репресія, не відплата, а захист суспільства. І ця ідея проводиться в усіх кримінальних кодексах, зокрема в їх особливих частинах. Отже, в Основах термін «карання» лише замінено терміном «засоби соціального захисту судово-поправного характеру», та й годі [6, с. 97–102].

Далі автора непокоїть питання: чому ці засоби в Основах, а потім – у Кримінальному та Виправно-трудовому кодексах, називаються «судово-поправного характеру»? Виходить, на думку І. Малиновського, що інші завдання, закладені і в кодексах, і в самих Основах, цими засобами не переслідуються. Візьмемо розстріл. Він в жодному разі не є засобом судово-поправним. Його вживають задля постраху суспільства, тобто з метою загального попередження, або щоб позбавити суспільство від небезпечного та тяжкого злочинця, але, безперечно, не для його поправки. Так само не можна визнати судово-поправним засобом вигнання. Поправа в розумінні пристосування до умов суспільного життя припускає життя в умовах цього суспільства. Вигнання – також засіб загального попередження, а, головніше, засіб позбавлення суспільства від чужих для нього та небезпечних елементів, але не засіб поправки. Конфіскація майна та грошові штрафи можуть мати на меті поправу, але дуже незначною мірою. Головна їх мета – каральне та спеціальне попередження. Єдиний засіб соціального захисту, який цілком можна назвати засобом судово-поправним, – це примусові роботи. Переважно таким засобом можна назвати позбавлення волі, обов'язково поєднане з примусовими роботами. Але це стосується позбавлення волі у вигляді ув'язнення в трудових колоніях або в перехідних поправно-трудових будинках і не стосується ізоляторів спеціального призначення, де на першому плані стоїть не поправа, а ізоляція, і будинків ув'язнення й поправно-трудових будинків [6, с. 102–106].

Насамкінець положення Основ в частині відмови від «кар» не узгоджуються одне з одним і суперечать

Конституції та іншим законам. Кримінальному і Кримінально-процесуальному кодексам вони суперечать тому, що згідно з їхніми приписами завдання суду полягає і в тому, щоб розібрати справу з обвинувачення підсудного в заподіянні ним злочину й винести вирок про його винуватість або невинуватість, а за визнання винуватості в разі призначення покарання – і врахувати соціальну небезпеку злочинця. А поправно-трудовим кодексам вони суперечать тому, наприклад, що короткотермінове позбавлення волі, що відбувається в будинках ув'язнення, є не засобом соціального захисту від небезпечного стану, а карою за провину й переслідує здебільшого мету загального й часткового попередження, а не поправи. Позбавлення волі є цілковитою ізоляцією, що відбувається в ізоляторах спеціального призначення, і також має на меті переважно ізоляцію [6, с. 105–106].

Слід констатувати, що законодавець у 1934 р. відмовився від поняття «засоби соціального захисту судово-поправного характеру».

До актуальних питань пенітенціарної політики І. Малиновський відносив також питання оптимальності короткотермінових строків ув'язнення. Річ у тому, що секція судового права та кримінології Інституту радянського права, яка розробляла проєкт Кримінального кодексу РСФРР 1922 р. (а сам І. Малиновський, на той час в'язень, був одним із його розробників), визначила цей строк як оптимальний у 6 місяців. Таким він був і закріплений у кодексі. Під впливом насамперед Криленка цей строк скорочували до 3 місяців, 1 місяця, 1 тижня та зрештою до 1 дня. Вчений же вважав таке скорочення строків і позицію Криленка «про аптекарську вагу» строків ув'язнення помилковими, бо вони не відповідали, з одного боку, основним засадам тодішнього законодавства, а з іншого боку, не враховували інтересів державних фінансів, народного господарства, можливостей трудового та культпросвітнього впливу на засудженого [7, с. 1141–1144].

Що стосується основних правових засад, то Кримінальний кодекс 1922 р. дозволяв суддям замість позбавляти волі обмежуватися умовним засудом, якщо небезпека від засудженого для суспільного життя не вимагає обов'язкової його ізоляції, а за невеличкі злочини замість позбавлення волі призначати примусову працю. До того ж, злочинець через ув'язнення позбавляється звичайного заробітку, його сім'я часто-густо залишається в злиднях. У держави зменшується кількість робочих рук, і, крім цього, вона мусить витратити кошти на утримання в'язнів. Хоча ув'язнення обов'язково поєднується з роботами в майстернях БУПРу, сільськогосподарських колоніях тощо, що матеріально вигідно і державі, й ув'язненим, але як би гарно не були організовані роботи в місцях ув'язнення, продуктивність цієї праці не може досягти рівня праці вільної. Отже, матеріальна шкода від позбавлення волі неминуча. Далі. Того, щоб злочинець не скоював злочинів, поки перебуває в ув'язненні, мало. Важливо, щоб він, і вийшовши на волю, утримувався від злочинів. Інакше кажучи, за період перебування в ув'язненні треба поправити злочинця: поправити в тому розумінні, щоб з нього зробити корисного чи принаймні нешкідливого громадянина, який не відважився б на нові злочини. Поправи злочинців у такому розумінні досягаються за радянським законодавством за допомогою трудового та культпросвітнього впливу: залучаючи їх до праці, проводячи серед них культпросвітню роботу. Ще на першому з'їзді представників радянської юстиції Сибіру та Степового краю в 1918 р. було висловлено думку, що «традиційна російська тюрма як місце поправи злочинців повністю їх псує, водночас як робочі будинки з великим успіхом здійснюють справу поправи». Отже, така поправа вимагає більш-менш тривалого часу. На думку академіка, оптимальним строком був би 1 рік, тобто в разі дострокового звільнення – 4–6 місяців. І засуджувати до ув'язнення треба лише дійсно небез-

печних злочинців, яких треба ізолювати, а інших – засуджувати до примусових робіт, штрафу, позбавлення прав, громадської догани. Тоді місця ув'язнення не будуть переповнені й можна скоротити витрати на ув'язнених, бо їх кількість буде значно зменшена, відтак краще розвивати поправно-трудову справу. А короткотермінове позбавлення волі на день-два, тиждень, навіть місяць – це фактично, по суті, відплата злочинцеві, і воно є зайвим, недоцільним та шкідливим [7, с. 1142–1144].

Коли стаття «Короткореченцеве позбавлення волі» вже була написана, як зазначив в її виводі автор, ЦВК СРСР і ВЦВК РСФРР визнали, що «прийнята система дозування, аптекарського зважування та фіксування строків позбавлення волі у вироків судів себе не виправдала», а «що стосується невірних і непотрібних сиділищ місць ув'язнення, випадкових правопорушників, засуджених на короткі строки, то визнано необхідним виключити як загальне правило застосування до них позбавлення волі» [7, с. 1144].

Чи не в останній зі своїх статей – «Класовий підхід до ув'язнених у місцях позбавлення волі», поданій у 1929 р. до журналу «Вісник радянської юстиції», академік висловив низку міркувань, які зводилися до вимог встановити єдиний режим для всіх без винятку ув'язнених у місцях позбавлення волі, незалежно від їхньої класової належності. Редакція журналу з огляду на «буржуазно-ліберальні» погляди автора закрила йому доступ на сторінки видання, а для деталізації його «ідей дрібно-буржуазного міщанства» надала статтю С.М. Канарському (на той час завідувачеві відділу публікацій законів Верховного Суду УСРР, а згодом – Голові Верховного Суду УСРР; репресованому в 1939 р. до розстрілу). Рецензію С.М. Канарський почав із того, що академік Малиновський належить до тієї частини інтелігенції, що є «нашим попутником у справі соціалістичного будівництва», і, посилаючись на твори Леніна, зазначив, що «і з політичного, і з формального боку акад. Малиновський ставить питання глибоко помилково і невідповідно до тих саме завдань, які поставило перед собою радянське будівництво» [8, с. 295–296].

А до того, як практика застосування виправно-трудових кодексів РФСРР, УСРР і БСРР проявила себе, академік виступив із пропозицією замість кодексів окремих радянських республік ухвалити єдиний Виправно-трудовий кодекс СРСР. Констатуючи, що у боротьбі зі злочинністю не менш важливе значення, ніж застосування судом заходів соціального захисту репресивного характеру, має однаковість виконання вироку, особливо вироку про позбавлення волі та вироку про примусові роботи без позбавлення волі [9, с. 590], він на підставі детального зіставлення змісту чинних кодексів, зокрема, щодо неоднаковості редакційного викладення тих чи інших положень, використання різних термінів для означення тих чи інших виправно-трудових інститутів, відмінностей різних постанов як за змістом, так і за формою, які жодним чином не викликані місцевими особливостями окремих республік, та й потребою виправно-правового регулювання в інших радянських республіках [10, с. 626], досить переконливо обгрунтував висунуту пропозицію.

Щодо зазначених похибок чинних кодексів вчений навів понад 50 прикладів як загальних положень ВТК, так і положень окремих розділів, глав і статей. Ось кілька прикладів із загальних положень. Український кодекс увів до складу загальних положень надзвичайно важливе положення, яке відсутнє у ВТК РСФРР: «з метою сприяння правильному застосуванню до ув'язнених методів виправно-трудового чи медико-педагогічного впливу до участі в діяльності виправно-трудових установ залучаються кримінально-діагностичні кабінети та інші наукові установи, що діють відповідно до окремих постанов та положень про них» (ст. 8). Мова йде про вивчення злочинців, що вкрай важливо для правильного застосування до них виправно-трудового впливу. Також в усіх трьох

кодексах зазначено, що «режим у місцях ув'язнення заснований на правильному поєднанні засад обов'язкової праці ув'язнених і культурно-просвітницької роботи». Але істотна ознака будь-якого місця ув'язнення, на думку академіка, – ізоляція. Отже, у визначенні режиму місць ув'язнення має бути включене й це поняття. До речі, в українському та білоруському ВТК немає поділу на розділи, не додержано повноти змісту структурних частин тощо, тому окремі положення викладені не у «своєму місці». Наприклад, головний елемент загального режиму – примусова праця та культпросвітня робота, «відірвані» від інших постанов про загальний режим [9, с. 590–591]. Містять неточності й особлива частина. Всі три кодекси починаються з постанов про центральне та місцеве управління. Але до органів місцевого управління не віднесено управління, власне, місцями ув'язнення. Також компетенція Наглядових комісій згідно з ВТК УСРР і БСРР ширша, ніж за ВТК РСФРР, бо відсутнє повноваження «вирішення питань, що стосуються благоустрою виправно-трудо-вих установ і належного в них режиму». Всі три кодекси передбачають розподіл ув'язнених на розряди. Але мінімальний строк перебування в розряді встановлений неоднаково [10, с. 623–625]. Під час ухвалення ВТК СРСР, за словами академіка, за урядом союзних республік має бути збережено право видавати положення та інструкції для доповнення та розвитку союзного законодавства, які б викликалися місцевими умовами життя [10, с. 626].

Пропозиція І. Малиновського не була прийнята. Натомість в огляді журналу «Вестник советской юстиции» за 1927 р. і 1928 р. за авторством деякого «А. В. С.» було сказано зовсім коротко й не по суті, що оспорити цю позицію І. Малиновського з технічної точки зору досить важко. Біда ж у тому, що «для марксизму проблема федерального законодавства вирішується не в площині юридичної техніки, а в плані національної політики» [11, с. 121].

Наостанок у своїй капітальній праці «Радянські поправчо-трудо-ві установи порівнюючи з буржуазними тюрмами», опублікованій у 1928 р., академік, окрім підсумку питань виправно-правової політики та окремих питань пенітенціарного права власної концепції пенітенціарної справи в цілому, про які йшлося вище, ґрунтовно висловився і про види місць ув'язнення, системи ув'язнення, примусову працю в місцях ув'язнення, культурно-просвітню роботу в місцях ув'язнення, матеріальні умови в'язничного життя, дисципліну в місцях ув'язнення, управління місцями ув'язнення та патронат.

Так, щодо видів місць ув'язнення, то вчений, пославшись на давню та сумну історію, зокрема й на те, що разом утримували всіх: чоловіків і жінок, неповнолітніх і дорослих, здорових і хворих тощо, вважав, що на той час насамперед треба було відрізнити й виділяти підслідних і засуджених, бо для підслідних позбавлення волі – не кара за провину й не засіб соціального захисту, а засіб запобіжний, щоб завадити їм сховатися від суду або сховати сліди злочину. Для підслідних мають бути окремі місця ув'язнення загального режиму [5, с. 32–34].

Також жінки мають бути повністю відокремлені від чоловіків і поміщені в окремі місця ув'язнення, аби щонайменше не перетворювати в'язницю на будинок розпусти. Сьогодні ж для жінок мають бути виділені окремі корпуси, коридори тощо, щоб охороняти жіночу соромливість та запобігти статевій розпусті. Але можливі спільні роботи чоловіків і жінок, що, між іншим, має добродійно впливати, приневолюючи чоловіків стримувати себе в присутності жінок [5, с. 33–34].

Щодо стосуються ув'язнених на різні терміни та ув'язнених залежно від рівня їхньої небезпеки для суспільства, то для ув'язнених на короткі терміни (до 6 місяців), як і для підслідних, мають бути окремі місця ув'язнення, зокрема, окремі будинки ув'язнення. І, навпаки, для найтяжчих злочинців, які становлять серйозну небезпеку для суспіль-

ства, повинні бути облаштовані окремі місця ув'язнення з найсуворішим режимом, з ізоляцією від суспільства. Для тих ув'язнених, котрі виявили виразні ознаки поправки, що засвідчують готовність до трудового життя й нездатність надалі чинити злочини, потрібні окремі місця ув'язнення з напіввільним режимом. А для ув'язнених, що вперше вчинили злочин випадково або через життєві обставини і засуджені на не дуже довгий термін (не більше 5 років), особливо серед трудящих й обов'язково непринципових ворогів громади трудящих», в якості місць ув'язнення слід обирати трудові колонії: сільськогосподарські – для селян, ремісницькі та фабричні – для робітників [5, с. 36–38].

Окремі місця ув'язнення повинні бути для неповнолітніх правопорушників і для хворих. Неповнолітні злочинці, згідно з Кримінальним кодексом віком від 14 до 18 років, за вироком суду мають відбувати покарання в особливих місцях ув'язнення, пристосованих спеціально для них, – у трудових будинках для неповнолітніх. А малолітні правопорушники віком до 14 років, яких не карають і не судять, за рішенням комісії у справах недорослих поміщуються в особливі місця ув'язнення: у РСФРР та БСРР – в трудові будинки, в УСРР – в реформаторії, для вжиття до них заходів медичного й педагогічного впливу. Щоправда, і тих, й інших ще надто мало, зважаючи на величезну безпритульність у СРСР. Для тих хворих, які потребують тривалого та серйозного лікування, повинні бути особливі місця ув'язнення, засновані на поєднанні каральних, поправно-трудо-вих і лікарських цілей. Причому на першому місці повинні стояти саме цілі лікувальні. В інших випадках у кожному місці ув'язнення мають бути лікарські відділи, залежно від характеру захворювання – спеціальні лікарні в окремих місцях ув'язнення. Якщо немає лікарень пенітенціарного відомства, хворих ув'язнених треба поміщати в загальні громадські медустанови аж до одужання [5, с. 36–45].

Щодо систем ув'язнення, то І. Малиновський, перш за все, висловився проти так званої пенсільванської системи самотнього ув'язнення та щодо оборнської системи спільного ув'язнення. Самотнє ув'язнення, на думку вченого, має деякі цінності: воно значно збільшує репресію позбавлення волі, а отже, придатне там, де тяжкість злочину й небезпечність злочинця вимагають збільшити суворість кари чи іншого засобу соціального захисту; воно запобігає тюремним змовам, заколотам, утечам; воно відвертає шкідливий вплив професійних злочинців на новаків і не дає обернути тюрми на школу пороку й злочинів; воно дозволяє в'язню обмірковувати своє становище, подумати над своїм минулим, теперішнім і майбутнім; воно полегшує адміністрації вивчення в'язня і через виховання вплив на нього. Проте, з іншого боку, самотньому ув'язненню властиві такі великі хиби, що вони геть переважають його цінність та паралізують деякі з них. Основний недолік – той, що ця система ув'язнення суперечить людській природі. Людина – істота соціальна («створіння суспільне»). Ув'язнювати її на самоті, тобто виключити з людської громади, означає утворити таке штучне, ненормальне оточення, коли не можна жити по-людськи. І якщо таке оточення може усунути або, правдивіше, приховати (тільки тимчасово, поки в'язень перебуває у замкненні) злочинні нахили, то воно здатне так само знівечити, покалічити людину аж до невпізнання й унеможливити пристосування її до умов суспільного життя. Спільне ж ув'язнення, що передбачає колективні роботи, шкільні заняття, відвідування театру, прогулянки тощо, становить позитивну сторону загального ув'язнення: це задоволення загальних потреб людини, практика колективної праці й колективних розваг. Негативною стороною такого ув'язнення є спільне проживання в загальних камерах. У таких камерах ведуться цинічні розмови, процвітають картярські ігри й пияцтво, статевая розпуста, лихварство, самосуд, бешкет, безладдя тощо. Треба мати велику міць характеру, чималу моральну стійкість, щоб зцілитись,

не втратити людського образу в цьому жахливому становищі. Та й необхідність повсякчас перебувати на людях, не маючи свого кутка, де можна бути самим собою, впливає гнітюче. Тому треба відмовитись від повного спільного ув'язнення й перейти до неповного – дати в'язням окремі камери для сну, відпочинку і взагалі для користування ними у вільний від примусових робіт та інших занять час. Треба відмовитись також від принципу оборнської системи мовчання [5, с. 53–55, 58–59].

Що стосується англо-ірландської прогресивної, чи поступової, системи ув'язнення, тобто системи з різними режимами ув'язнення з наданням можливості ув'язненим своєму поведінкою і працею поліпшувати власне становище за допомогою переведення із в'язниці більш суворого режиму до в'язниці з менш суворою режимом аж до дострокового звільнення з ув'язнення, то, враховуючи психологію сучасної людини перехідного періоду від капіталізму до соціалізму, вона, на думку І. Малиновського, стоїть на міцному підрунті. Власна вигода краще за всі інші мотиви може примусити в'язня гарно поводити себе та пильно працювати, а це певний шлях до поправи [5, с. 56].

В наведеній тут праці, як і до цього [12, с. 64–69], І. Малиновський класовий підхід до ув'язнених, хоча й індивідуальний, розглядав як характерну рису радянської системи ув'язнення [5, с. 81–82]. Проте, про що вже йшлося, роком пізніше він змінив свою думку на діаметрально протилежну [8, с. 295–296], через що, зокрема, і позбувся роботи в Академії наук.

Щодо примусової праці в місцях ув'язнення, то академік не був ані проти робіт внутрішніх, тобто таких, що виконуються на території місць ув'язнення, та робіт зовнішніх, тобто таких, що виконуються поза їх огорожею; ані проти робіт господарчих, тобто робіт з обслуговування місць ув'язнення – прибирання двору, камер, варіння їжі, опалювання тощо, та робіт виробничих, тобто робіт з виробництва певної продукції, чи сільськогосподарських; ані проти поєднання таких робіт; ані проти робіт платних, які вимагають спеціальної підготовки й виконуються постійно (кухар, фельдшер, монтер тощо); ані проти робіт безоплатних, які виконуються за нарядом (прибирання, опалювання тощо) чи за бажанням (участь у виставках, вечірках тощо); ані проти організації підрядної (контрактної) примусової праці; ані проти господарської примусової праці, організованої адміністрацією місць ув'язнення, але в усіх випадках вона має бути спрямована на те, щоб виправити в'язня, тобто пристосувати його до умов трудового суспільного життя. Мета поправи виправдовує та обумовлює існування в місцях ув'язнення примусової праці. Якби примусову працю не було організовано, то в'язні змушені були б нудний час позбавлення волі проводити, нічого не роблячи, і підпадали б під шкідливий вплив неробства та дармоїдства. Неробство шкідливо позначається на здоров'ї ув'язненого. В'язні мусять здебільшого проводити час, сидячи в замкнених приміщеннях. Під час сидіння їхній організм не доставляє м'язових рухів, потрібних на те, щоб нормально функціонувати. Відсутність роботи вбиває у в'язневій волі, ослаблює його енергію, запозвятий, робить з нього мляву, байдужу пасивну людину. А праця підносить його у власних та інших людей очах, бо підтримує в ньому свідомість того, що він не паразит, не дармоїд, який живе державним коштом. Ні, він працює, своєю працею сплачує видатки на утримання. Нехай в минулому за ним – учинок проти суспільства, нехай в минулому він нашкодив суспільству, був небезпечною для суспільства людиною. Але тепер він може сміливо дивитись у вічі кожному; він працює, а, отже, не ворог суспільству, а корисний його член, як і будь-який працівник. І працю в'язня, як і на волі, треба оплачувати. На його користь повинна йти решта заробітної плати, за винятком суми, необхідної на те, щоб покрити видатки на утримання в ув'язненні [5, с. 86–101].

Не менше, а, може, і важливіше значення, ніж справедлива заробітна плата і взагалі охорона праці, мають ті пільги, які дають в'язневій в нагороду за його працю, пом'якшуючи в'язничний режим і скорочуючи термін ув'язнення. Коли в'язень впевнений, що наполегливою і сумлінною працею поліпшить своє становище, він працюватиме охоче, зацікавлено, захоплено, намагатиметься не порушувати дисципліну, поводитися зразково. Але треба, щоб примусова праця мала поправно-виховний вплив на в'язнів, вона повинна бути обов'язковою для всіх ув'язнених, окрім непрацездатних. Працювати повинні і представники адміністрації. Це має велике виховне значення. Складно, навіть неможливо привичаїти до праці лише наказами, примусом і навчанням. Ліпший засіб – власний приклад. Певна річ, не можна вимагати, щоб службовий персонал упродовж всього робочого часу працював над тією самою роботою, яку виконують в'язні: у нього свої обов'язки, своя праця. Але треба й можна вимагати, щоб службовці не гордували працею в'язнів, щоб вони вміли працювати і працювали стільки, скільки дозволяє час [5, с. 102–104].

Друга мета примусової праці – економічність, самооплатність. Щоб досягти самооплатності, необхідно, щоб праця в'язнів була продуктивною й вигідною. Такою не може бути праця силувана, з-під багата: це праця – важка, вона викликає ненависть й огиду, а тому малопродуктивна. Треба поставити працю в ув'язненні в такі умови, щоб вона, навпаки, була приємна й радісна, цікавила та вдовольняла, щоб в'язень працював охоче, з захопленням, а тому й продуктивно. Інакше кажучи, необхідно те ж саме, чого вимагає виховна мета праці. Обидві мети – виховна й економічна – збігаються: праця, що має виховне значення, буде зразком, працею продуктивною, вигідною [5, с. 104–105].

Досягати мети культурно-просвітньої справи в місцях ув'язнення, тобто зробити з в'язня свідомою людину, свідомого працівника й свідомого громадянина, можна, на думку І. Малиновського, за допомогою загальноосвітніх, професійних і політичних знань, зокрема, культурно-просвітньої роботи через шкільну працю, бібліотеки, позашкільну працю й загальноосвітні розваги, юридичне бюро, поєднання культпросвітньої роботи з примусовою працею, виховання в'язнів та їх вивчення [5, с. 111–148].

Для проведення з в'язнями шкільної та позашкільної роботи в кожному місці ув'язнення має бути призначене для цього та належним чином облаштоване приміщення. Друга умова – працівники, якими можуть бути як вільні службовці, так і в'язні, підготовлені для роботи, наприклад, у бібліотеці, для викладання лекцій, проведення розмов, керування осередками, участі у концертах, виставках, праці в правничому бюро, співпраці в часописах і журналах. Культурно-просвітницька робота повинна поширюватись на всіх в'язнів. Але це не означає, що всі вони мають обов'язок користуватися всіма культурно-просвітніми закладами, які є в означеному місці ув'язнення. Кожен може користуватися тим чи іншим закладом на свій вибір. Виняток стосується лише однієї категорії – неписьменних та малописьменних, шкільна робота з ними має проходити в робочий час. Бажано заснувати, окрім шкіл загальноосвітніх, школи ремісничого та професійного виробничого типу. Доповнюватись обидва види освіт повинні освітою політичною. На додаток до них – бібліотека з підручниками, художньою, популярною та іншою літературою, газетами і журналами тощо, але такими, що мають художню цінність і виховне значення. Позашкільна робота має полягати у спільних читаннях книг, читаннях лекцій, курсах загальноосвітнього та професійного характеру, в участі у різноманітних гуртках, організація виставок, проведених вистав і концертів, прослуховування радіо, відвідуванні в'язничного музею, перегляді кінофільмів, виданих живих і писаних газет тощо. Юридичне ж бюро,

яке має працювати щодня і робітниками якого можуть бути як в'язні, що досить обізнані у правничій сфері, так і вільнонаймані службовці, повинно надавати юридичну допомогу в'язням. Отже, виховний вплив на в'язня має чинити все те оточення, в якому він перебуває, а з боку адміністрації це спільна справа всіх працівників місця ув'язнення, починаючи від начальника й закінчуючи дозорцями. Поєднання культпросвітньої роботи та примусової праці як двох сторін одного і того ж завдання – поправно-виховного впливу на в'язнів, здатне не тільки підвищити культурний рівень в'язня, не тільки розширити його розумовий обрій, але водночас і підвищити продуктивність праці та призвести до того, що праця стає свідомою, а через це приємною і зрештою корисною [5, с. 115–144].

Окремим надзвичайно важливим компонентом державної, зокрема пенітенціарної, політики в аналізованій праці І. Малиновський вважав вивчення в'язнів, по-перше, з огляду на те, що режим у радянських поправно-трудова установ заснований на прогресивній системі ув'язнення, а для її належного застосування необхідне знання в'язнів, тих же засобів, які є в руках співробітників культпросвітньої частини місця ув'язнення, не досить, а по-друге, – щоб правильно проводити поправно-трудова політику в державі у цілому. «Треба вивчати злочинність і злочинців, щоб з'ясувати, як найшвидше, найкраще та найпевніше знищити злочини й оборонити державу. Висновки вивчення потрібні законодавцеві, щоб користуватися ними в законодавчій діяльності у справі боротьби зі злочинністю; потрібні судовим установам, щоб ухвалювати вироки у справах про злочини; особливо потрібні поправно-трудова установам, що, виконуючи вироки, мають застосувати до злочинця заходи соціального захисту» [5, с. 144–148].

До цього більш широко вчений розглянув означене питання у своїй роботі «Про студії над злочинністю та злочинцями» [4, с. 61–81], опублікованій в 1927 р., на що вже звернули увагу вітчизняні науковці [1, с. 195–196; 3, с. 110–115]. Проаналізувавши антропологічну та соціологічну школи вивчення злочинності і злочинців, зарубіжну практику в цьому плані та сучасні на той період наукові напрацювання, І. Малиновський стверджував, що злочин є наслідком соціально-економічних умов, тому недопустима річ мститися злочинцеві, а треба лише вжити до нього заходів соціального захисту і, найголовніше, поволі ліквідувати ті соціально-економічні умови, котрі спричиняють злочини. Для цього необхідні студії над злочинністю та злочинцями, щоб з'ясувати, яким шляхом знищити злочинність, яким шляхом боротися зі злочинцями, яких саме заходів соціального характеру треба вжити до окремих злочинців. Потрібно, наприклад, цілком відмовитись від старовинних традицій, що сторони на суді (обвинувач й оборонець) малюють суб'єктивний образ злочини і дають безпідставну життєву психологічну характеристику особи, щоб судоворіння було діловим засіданням, де тямущі люди допомагають суддям розглянути справу з погляду юридичного, соціального та психофізичного. Інакше кажучи, необхідно, щоб судді проголошували вироки на підставі наукового вивчення злочинців, а не на підставі красномовства сторін. До того ж, суд має справу зі злочинцем упродовж короткочасного судового процесу і може вивчити його настільки, щоб з'ясувати провину та ступінь небезпечності для суспільства. Поправно-трудова установи, в яких перебуває ув'язнений увесь час, поки триває кара, мають більше можливостей вивчати злочинця. Вони це роблять з огляду на вимоги закону. Але бракує коштів та обслідувачів, які б мали наукові знання й наукову підготовку в галузі соціологічних і біологічних дисциплін. Роботу над вивченням злочинності і злочинців треба провадити в напрямі масового обстеження в'язнів, заповнюючи анкети й застосовуючи індивідуальне обстеження через детальне ознайомлення з окремими в'язнями

в БУПРах або через довгочасне наглядання у спеціальній клініці [4, с. 61–81].

У 1928 р. під авторством Г. Волкова, професора Харківського інституту народного господарства, була опублікована рецензія на наукову працю І. Малиновського, в якій заперечувалась науковість більшості її положень, зокрема, надана вченим оцінка прийнятим радянською владою засобам боротьби зі злочинністю та злочинцями вважалась «цілком неприйнятною» [13, с. 709–711]. Академік не міг відповісти рецензенту, бо публічні друковані виступи були для нього вже закриті.

Щодо матеріальних умов в'язничного життя як важливої частини пенітенціарної справи, то І. Малиновський відносив до них приміщення, тюремну архітектуру, харч та речове постачання, охорону здоров'я й медичну допомогу.

На думку вченого, в'язень вступає до місця позбавлення волі для того, щоб відбутися там визначений у присуді строк. Упродовж цього строку має бути задоволено елементарні потреби його існування: в'язня слід забезпечити житлом, потрібними речами, харчем, медичною допомогою. Задовольнити ці потреби варто так, щоб не зазнавала шкоди сама мета, для якої позбавляють волі. Тобто в'язня треба поставити в такі умови, щоб він не міг самовільно вийти з замкнення. Відбуваючи покарання, в'язень повинен перебувати під наглядом адміністрації й підлягати поправно-виховному впливу, щоб, відбувши строк, знову увійти до громади трудящих. Через те ув'язненому треба створити такі умови існування, щоб можна було якнайлегше доглядати за ним, мати на нього поправно-виховний вплив, аби, вийшовши з ув'язнення, він був не калікою, не інвалідом, а дужою працездатною людиною. Для цього спеціально споруджені будівлі мають відповідати вищевказаним умовам, приміщення повинні задовольняти всі санітарно-гігієнічні норми, зокрема норми повітряного простору для однієї людини, без спільних камер, водночас їх архітектура через централізацію будівель могла полегшувати догляд за в'язнями та спрощувати роботу службовців. Також місця ув'язнення мають розташовуватись в місцевостях, придатних для людського проживання, – не в болотяних, вогких чи багатих на міазми.

Щодо забезпечення в'язня харчами й речами, тобто всім необхідним для хатнього вжитку – одягом, взуттям, білизною, меблями, посудом, треба зважати на каральний, фінансовий та поправно-виховний погляди. З погляду карального в'язню має надаватися найнеобхідніше, але він не може претендувати на розкішне життя в замкненні: на добру їжу, гарний з дорогого краму одяг, комфортабельну обстановку. Погляд фінансовий вимагає по змозі зменшити витрати на утримання в'язня. З цього погляду також розкіш і комфорт недопустимі. Хто потребує, наприклад, отримує казенний одяг, хто не потребує, носить свій, той самий, що на волі. Так само й щодо інших речей. А мета поправно-виховна вимагає, щоб в'язень не розхитав в ув'язненні свого здоров'я, навпаки, щоб стан його здоров'я давав йому змогу працювати, дотримуватись правил поведінки й вийти на волю дужою, здатною до трудового життя людиною. Через те в'язневі слід давати достатньо здорової їжі та забезпечити його необхідними речами в такій кількості й такій якості, щоб він міг оберегти себе від холоду, хвороб і задовольнити елементарні потреби [5, с. 149–165].

У розділі про дисципліну в місцях ув'язнення академік зазначив, що у кожному суспільному житті додержуються певного порядку, а в місцях ув'язнення його треба дотримуватись особливо суворо. Проте абсолютно позбавляти волі, навіть тимчасово, неможливо. Правила внутрішнього розпорядку в місцях ув'язнення мають точно визначати, в яких розмірах і формах допускається воля в'язнів. Ці правила, обов'язкові для ув'язнених, треба точно сформулювати, оголосити в'язням, щоб вони знали, що можуть, а чого не можуть робити. При цьому правила не повинні

бути дріб'язкові й без потреби обтяжливі. Треба заборонити те, що суперечить меті позбавлення волі, й наказувати те, що безумовно необхідно для того, щоб цієї меті було досягнуто. Зрештою в'язню треба надати самостійності, інакше оплутаний з ніг до голови правилами, що регулюють без жодної розумної потреби кожен його крок, рух і слово, що принижують його людську гідність, в'язень перетвориться на слухняну істоту, що не ремствуєючи підкорюється встановленому порядку, але під цією зовнішньою покірливістю ховатиметься роздратування, яке може вирватися назовні у вигляді бурхливого вибуху, що різко порушує встановлений порядок. Потрібні також запобіжні заходи, причому як проти злочинів, так і проти дисциплінарних проступків. До таких належить догляд за поведінкою ув'язнених, справжній і безперестанний. Вчинення злочинів підпадає під судову відповідальність, винних у дисциплінарних проступках карають дисциплінарно. Але неприпустимі жорсткі дисциплінарні кари, що принижують людську гідність. Порядок підтримувати треба, вдаватися до дисциплінарних покарань доводиться, проте слід пам'ятати, що це зло неминуче. А тому варто по змозі зменшувати розміри цього зла, а не збільшувати його, ставлячи перед собою негідну мету – видресирувати й приборкати живу істоту, замість високої й шляхетної мети – перевиховати людину, яка впала, впливаючи на кращі сторони її природи [5, с. 166–173].

Позиція І. Малиновського щодо управління місцями ув'язнення стосувалася необхідності єдності та централізації управління місцями ув'язнення, тобто потрібно, щоб у центрі перебував єдиний орган державної влади, який керував би усіма місцями ув'язнення й контролював їхню діяльність, отже, в такий спосіб провадив єдину каральну політику на всьому терені держави. Двовладдя тут недоречно. Але треба пам'ятати, що цю політику переводять переважно на місця, що переведення такої політики не є механічним виконанням керівних вказівок із центру, це жива справа, що вимагає ініціативи й певної самостійності з боку органів місцевого управління. Тому централізація управління пенітенціарною справою в розумінні загального керівництва й догляду не повинна виключати самодіяльності співробітників пенітенціарної системи на місцях. Управління ж окремими місцями ув'язнення – справа дуже складна й відповідальна. Управляти місцем ув'язнення – це порядкувати долею сотень людей, вибитих із нормальної колії, здебільшого нервових, із підвищеною вразливістю, недовірливих, підозрілих, часто омлілих, а іноді глибоко зіпсутих, у злочинах загрузлих. Справ дуже багато, і справ дуже важких. Від прийняття в'язня, його охорони, харчового та матеріального забезпечення тощо аж до звільнення. А тому зрозуміло, що виконати усі завдання одна особа не здатна. Тут потрібна робота багатьох осіб. На начальника досить покласти загальне керування справою управління, а завідування окремими частинами управління доручити безпосередньо його помічникам. При цьому система одноособового управління тут непридатна не тільки тому, що ця справа вимагає роботи багатьох осіб, але й тому, що вона (окрім виняткових випадків) не вимагає швидких і рішучих заходів, а, навпаки, потребує всебічного обміркування, тобто таких прикмет, що властиві колегіальній системі [5, с. 174–186].

Боротьба зі злочинністю у формі виконання судового вироку за допомогою ув'язнення з метою поправно-виховного впливу на в'язня та утримання його від злочинів – справа важка і серйозна. Вона вимагає кваліфікованих робітників, які мають серйозну підготовку. Насамперед потрібна підготовка практична. Робітники набувають її через службовий досвід. Службовий досвід, набутий на менш відповідальних посадах, потрібен, щоб згодом обійняти посади відповідальніші. Необхідна підготовка фахова або пенітенціарна в широкому розумінні цього слова. Отже, виникає потреба в школах для систе-

матичної пенітенціарної освіти. Щоб підготувати старших службовців, треба відкрити пенітенціарні відділи на правничих факультетах вузів або окремі пенітенціарні інститути з відповідними програмами навчання. Крім постійних шкіл, потрібні і тимчасові курси, щоб відновити, поширити й поглибити знання службовців у місцях ув'язнення, ознайомити їх з новими напрямками у поправно-трудої справі. Треба обов'язково видавати окремий журнал, присвячений поправно-трудої справі, та скликати з'їзди робітників місць ув'язнення, щоб поправно-трудова робота стала здобутком громадської думки. Слід також вимагати від робітників поправно-трудої справи неухильного й сумлінного виконання службових обов'язків. Крім цього, необхідна самовідданість справі, потрібно, щоб людина любила цю справу, щоб вона не лише докладно знала обов'язки служби та сумлінно їх виконувала, а й вбачала в цій справі покликання свого життя, служила їй з усієї сили та неухильно слідувала тим правилам поведінки, сукупність яких становить професійну етику. Практична і теоретична підготовка, сумлінне виконання службових обов'язків і дотримання вимог професійної пенітенціарної етики – ось ті прикмети, необхідні робітникам поправно-трудої справи, щоб забезпечити її успіх [5, с. 116–122].

Наостанок розглянемо патронат. На думку І. Малиновського, для злочинця, який відбув покарання, умови часто складаються несприятливим чином саме тоді, коли він виходить з ув'язнення на волю, штовхаючи цим на новий злочин, роблячи рецидивістом. Треба усунути ці умови, підтримати звільненого з ув'язнення, допомогти йому саме в цей критичний для нього час. Правильну пенітенціарну систему слід доповнити так званім патронатом, тобто закладами, що поставили за мету своєї діяльності допомогу звільненим з місць ув'язнення. Оскільки тут потрібна зацікавленість справою, відданість, любов до справи, більш придатними є добровольці з громадянства, ніж органи урядові, схильні зазвичай ставитися до справи формально. Але допомога і сприяння уряду можуть забезпечити успіх діяльності приватного товариства [5, с. 208–210].

Патронат передусім повинен надавати матеріальну допомогу. Для того, щоб уникнути спокуси, цю допомогу краще надавати натурою, а не грошима. Коли звільнений з місць позбавлення волі бажає виїхати на батьківщину й не має коштів на переїзд – йому треба купити квиток; коли не має притулку, не має коштів на харчі – дати притулок, нагодувати, дати одяг, взуття, необхідні для роботи матеріали й інструменти, надати медичну допомогу тощо. Не менш важливе значення має моральна допомога. Тут важливо підтримати звільненого з ув'язнення, підбадьорити, вселити віру у власні сили, дати добру пораду, за потреби – юридичну, підшукати роботу, ручитися, коли треба. Але приміщення і харч дається не безоплатно, а на пільгових умовах; щоб придбати начиння й необхідні речі хатнього вжитку, звільненому з ув'язнення надається позика. Це означає, що підтримка, яку дає патронат, не є ласкою, благодійництвом, це соціальний обов'язок, виконаний тому, що він необхідний для трудового співжиття [5, с. 210–211].

Можлива допомога індивідуальна, тобто така, яка надається окремим особам, кожному нарізно й кожному в тому вигляді, в якому вона потрібна. Можлива допомога колективна, тобто така, що надається цілим групам в однаковій формі. Одна з форм такої допомоги – притулки, де в'язні, які виїшли на волю, могли б тимчасово знайти пристанище, харч і роботу [5, с. 211].

За своєю ідеєю патронат – захід, покликаний боротися зі злочинністю завдяки допомозі й підтримці несталіх елементів. Отже, діяльність патронатів повинна поширюватися на всіх, хто потребує допомоги й підтримки, щоб запобігти можливості з їхнього боку вступити до лав

злочинців незалежно від того, позбавляли їх волі чи ні. Подібно до того, як управління місцями ув'язнення повинно базуватись на системі централізації, так само має бути об'єднана система патронатів. Осередок, що об'єднує, необхідний для зв'язку між окремими патронажами, щоб вони могли допомагати один одному, щоб полегшити пропаганду ідей патронату, розробляти вдосконалені способи в роботі патронатів тощо [5, с. 213–214].

Неможливо не зазначити, що аналізована тут наукова праця академіка, як і попередня, стала одним із об'єктів, через який його переслідувала радянська влада. Після публікації дослідження на нього було подано, інакше не скажеш, замовну рецензію до журналу «Вісник радянської юстиції» за авторством того ж Г. Волкова під назвою «Академічна пенітенціарія», в якій «рецензент» більше нападав на особу І. Малиновського, ніж аналізував зміст його роботи. Так, «аналізуючи» передмову книги, Г. Волков не вбачає в її змісті справжнього сенсу – обґрунтування автором власного досвіду в'язничного життя в різних радянських місцях ув'язнення він характеризує як «афішування академіком свого контрреволюційного минулого, закріпленого відсидкою в концтаборах та БУПРах», а просвітницьку роботу І. Малиновського в ув'язненні – як «читання

лекцій «попам», провадження серед ув'язнених «патріотично-чорносотенної пропаганди». Вирвані ж з контексту цитати, не вдаючись до розкриття їх справжнього змісту, «рецензент» просто відкидає як такі, що «різко суперечать марксистському погляду на речі», «невірні з марксистського погляду», «суперечать теорії диктатури пролетаріату», «просякли класовою ненавистю з молоком матері», «з марксистського погляду різко негативні», застосовані автором методи наукового дослідження «історично віджиті» тощо. Як висновки: «Всю роботу академіка Малиновського не можна вважати науковою роботою в дійсному розумінні цього слова»; «безглуздо вважати роботу за наукову, але не марксистську»; «немарксистська робота не може бути науковою» [14, с. 490–494].

А чи думав тоді Г. Волков, що в 1939 р. його самого репресують і розстріляють?

Висновки. Отже, в наведених наукових працях академіка І. Малиновського представлена його цілісна концепція пенітенціарної політики, відмінна від державної політики молодій радянській владі переважно науковістю, поєднаною з власним досвідом ув'язнення в радянських місцях ув'язнення, та гуманним змістом, а тому низка її положень цілком може бути використана в сучасній Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарук Т.І. Пенітенціарна концепція академіка Онікія Малиновського. *Проблеми протидії злочинності: історичний аспект* : матеріали XVIII міжнародної історико-правової конференції, с. Стерегуще, 13–17 вересня 2007 р. ; голова ред. колегії О.В. Тимошук. Сімферополь : Доля, 2008. С. 194–198.
2. Квашук В.А., Сокальська О.В. Пенітенціарні ідеї, вистраждані на власному досвіді: життєвий шлях та науковий доробок О.О. Малиновського. *Пенітенціарна наука і практика крізь призму юридичної біографістики* : збірник матеріалів «круглого столу», м. Київ, 7 грудня 2014 р. Київ, 2014. С. 129–134.
3. Музика І.В. Концепція пенітенціарної системи академіка О.О. Малиновського: соціологічний аспект. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 4 (6). С. 108–116.
4. Малиновський І.О. Про студії над злочинністю і злочинцями. *Записки Соціально-Економічного Відділу Української Академії Наук*. Київ : Друкарня Української академії наук, 1927. Том V-VI. С. 61–81.
5. Малиновський І.О. Радянські поправчо-трудова установи порівнюючи з буржуазними тюрмами / Всеукраїнська Академія Наук. *Збірник Соціально-Економічного Відділу*. 1928. № 16. 227 с.
6. Малиновський І.О. Кара й засоби соціального захисту. *Записки Соціально-Економічного Відділу Української Академії наук*. Том IV. Київ, 1926 . С. 97.
7. І.О. Малиновський. Короткореченцеве позбавлення волі. *Червоне право*. 1928. № 24. С. 1141–1144.
8. Канарський С.М. Декілька зауважень з приводу статті академіка Малиновського. *Вісник радянської юстиції*. 1929. № 10 (140). С. 295–296.
9. Малиновський І.А. Исправительно-трудова кодексы отдельных республик, или Исправительно-трудова кодекс СССР. *Вестник советской юстиции*. 1928. № 20. С. 589–591.
10. Малиновський І.А. Исправительно-трудова кодексы отдельных республик, или Исправительно-трудова кодекс СССР (продолжение). *Вестник советской юстиции*. 1928. № 21. С. 623–626.
11. А.В.С. «Вестник советской юстиции» (обзор журнала за 1927 и 1928 гг.). *Революция права*. 1929. № 3. С. 121.
12. І.А. Малиновський. Строгая изоляция. *Советское право*. 1926. № 2 (20). С. 64–69.
13. Волков Г. Акад. О. Малиновський. Про студії над злочинністю та злочинцями («Записки соціально-економ. відділу УАН», Т. 5–6. 1927 р. С. 1–21). *Червоне право*. 1928. № 13–14. С. 709–711.
14. Волков Г. Академічна пенітенціарія. *Вісник радянської юстиції*. 1929. № 17 (147). С. 490–494.